

ŞEHZADE KORKUD'A GÖRE İMAN-KÜFÜR SINIRI THE BORDERS OF FAITH-KUFUR ACCORDING TO SHAHZADE KORKUD

Geliş Tarihi: 03.01.2020 Kabul Tarihi: 25.02.2020

✉ DR. FATİH KURT

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
DİNİ YAYINLAR GENEL MÜDÜRÜ
orcid/0000 0003 1283 1787
fatihkurt25@hotmail.com

ÖZ

Bu çalışmada Harîmî mahlası ile eserler kaleme alan Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkud'un (872-874/1467-1469) *Şerhu elfâzi'l-küfr* diğer bir ismiyle *Hâfizü'l-insân 'an lâfzil iman* adlı eserinde Müslüman ve mürtebib-i kebire kavramları çerçevesinde iman-küfür sınırı konusundaki görüşleri ele alınmaktadır. Şehzade Korkud tarafından XVI. asrın sonlarına denk gelen ve çalkantılı bir dönemde yazılan eser günümüz açısından da önemlidir.

İman-küfür sınırı İslâm'ın ilk asrından itibaren Müslümanlar arasında tartışılan bir konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Şehzade Korkud da eserinde iman ve küfür kavramlarını tanımlayıp, kim veya kimlerin Müslüman olduğunu belirlemek amacıyla eserine "Müslüman kimdir?" sorusuyla başlamıştır. İslâm, iman ve küfür kavramlarının sınırlarını tespit ettikten sonra araştırmamızın da konusunu yakından ilgilendiren iman-küfür sınırı konusuna değinmiştir. Şehzade Korkud, tekfir-cilerin sınır tanımadan ve çoğu zaman kurallarını da ihlal ederek kullandığı ve Müslümanları din dışına atmakta hiçbir beis görmediği bir hususun açıklığı kavuşturulması için önemli prensipleri sıralamıştır. Makalede Şehzade Korkud'un iman, küfür ve mürtebib-i kebire tanımları çerçevesinde, çağdaş tekfirci söylem eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehzade Korkud, Osmanlı, Müslüman, İman, Küfür, Tekfir.

ABSTRACT

This study deals with the views of Sultan II. Bayezid's son Shahzada Korkud (872-874 / 1467-1469), whose pen name is Harîmî, on the boundaries of iman- kufur within the context of Muslim and murtakib al- kabirah (those committing major sins) in his book named *Sharhu alfazi'l-kufr* also known as *Hafizu'l-insan 'an lafzi'l- iman*. The work, written by Shahzada Korkud at the end of XVI. century -a controversial period- has a significant place today as well.

Since the first century of Islam, the boundaries of iman and kufr have been and remains the matter of debate among Muslims. In order to define the concepts of iman and kufr and to determine who is a Muslim, Shahzada Korkud starts his book with the question of 'Who is a Muslim?' Upon determining the boundaries of the concepts of Islam, iman and kufr; he addresses the boundary of faith and kufr, which is closely related to the subject of this research. Shahzada Korkud lists the important principles to clarify a matter that the takfiri applied without any limitation and hesitation and often by violating its rules. In this article, contemporary takfiri discourse is discussed critically within the framework of Shahzade Korkud's conceptualization of iman, kufr and murtakib al- kabirah.

Keywords: Shahzade Korkud, Sufism, Faith, Kufr, Muslim, Ottaman.

THE BORDERS OF FAITH-KUFUR ACCORDING TO SHAHZADE KORKUD

SUMMARY

The Sultan II. Bayazid's son Shahzada Korkud 872 (1467) or 874 (1469), also known as Harimi, was born in Amasya, and was killed on 5 Muharram, 919 (March 13, 1513). He served in the name of the Ottoman Empire for a long time in and around Antalya. In addition to his political identity, he is known as a person admired for his knowledge of literature, poetry, and his works. Also known as the protector of artists, Korkud himself authored works, and some works were written on behalf of him. It is recorded in the sources that he knew the religious sciences such as fiqh and hadith as well as Islamic sects, kalam, and aqidah (Islamic creed). He argued that shar'i principles should be prioritized rather than traditions and customary practices.

The political-religious developments of the period led him to adopt an intellectual approach against the sufis. It is also stated that he followed the path of Shafi'i sect in religious matters with his own will and preference, however, he was not in a strict commitment but had religious tolerance. As a matter of fact, he has collected books containing the views of not only one sect but various sects and other sciences. Korkud decided that he should choose the Shafi'i sect upon a dream he had had. He was a scholar member of the Ottoman dynasty. He chose Shafi'i sect although he had been raised in a Hanafi circle, and became one of the leading fiqh scholars of the Shafi'i. Being a member of the Ottoman family did not prevent him from criticizing some practices preferred in a powerful and open political establishment which became a great empire thanks to the political, legal, and scholarly activities of his grandfather Fatih.

In this study, the boundaries of iman-kufr (faith-denial) shall be discussed in the context of modern takfirist religious discourse. Shahzada Korkud discussed his views on the boundaries of iman and kufr within the framework of the concepts of Muslim and Murtakib al-kabira in his work called Sharhu alfaz a'l-kufr, also known as Hafiz a'l-insan 'an lafz a'l-iman. Written in the XVI. Century, a controversial period of the Ottoman history, the book is of quite importance for today as well as the takfirist/Wahhabi discourse has rapidly gained strength with the support of some

circles since the XVII. century. These discourses are known to be anti-Ottoman from the beginning. This takfirist discourse accelerated the detachments from the Ottomans and resulted in the formation of new states under the shadow of external powers. Current rulers of these states have declared that they serve to the whole world the takfirist discourses (Wahhabiyya-Salafiyya), which play the Muslims off against each other and drag them into fire, upon the request and support of their friends. As a matter of fact, it is seen that contemporary takfirism is an ideology shaped in conflict zones. Today, takfirists form their own identity in various religious groups. Islamic movements are often shifting to the takfirist line through interpretations based on specific assessments. It is seen that the modern takfirists generally serve as ideologues, and the outer rings influenced by their ideas have more tendency to violence.

The boundary between iman and kufr has become and continues to be a matter of debate since the first century. Shahzada Korkud, in this line, defined the concepts of iman and kufr, and attempted to determine who is a Muslim in the XVI. century. Within this framework, he started his study with the question of who a Muslim is in order to determine the boundaries of iman and kufr. After defining Islam, iman and kufr and determining the boundaries, he brought an important issue to the agenda. This issue, which closely concerns the subject of this study, is the concepts of iman and kufr. Shahzada Korkud listed the important principles to clarify an issue that the takfirists use without limitation and by often violating the rules, and seeing no harm in considering Muslims out of religion. In this context, he stipulated the conditions of having iman, in other words, staying in the circle of iman. He listed the indications of the manifestation of iman. Thus, the limits of iman and kufr were drawn. After listing the issues that eliminates iman, he stated the iman definitions of Ahl al-Sunnah. This study evaluates the contemporary takfirist discourse with a critical approach within the framework of Shahzada Korkud's definitions of iman, kufr, and murtaqib al-kabirah.

GİRİŞ

Şehzade Korkud, 1470’de babası II. Bâyezîd’in valiliği esnasında Amasya’da doğmuştur. II. Bâyezîd’in sekiz şehzâdesinden biri olarak hayatta kalan üç oğlundan ortancasıdır. İstanbul’da dedesi Fatih Sultan Mehmet’in yanında ilk tahsilini yapmıştır. Daha çocuk yaşta sayılabilecek bir dönemde Şehzade Korkud taht ile tanışmış ve kararlarını uygulamaya koydura bilmiştir. Olay şöyle gerçekleşmiştir: 1481’de Sultan Mehmet’in vefatı sonrasında yeniçeriler ayaklanınca vezir İshak Paşa, Şehzade Korkud’u tahta geçirmiştir. Sadece onyedî gün tahtta kalmasına rağmen Şehzade cesaretle olayların üzerine gitmiş ve yeniçerilerin ulufesini arttırmıştır. Böylelikle ayaklanma ve karışıkların önüne geçmiştir. Desteklediği II. Bâyezîd’in tahta geçmesi ile birlikte de tekrar Amasya’ya dönmüştür. Manisa ve Saruhan valiliklerinde bulunduktan sonra Amasya valisi şehzade Ahmed’in de telkinleri ile Antalya sancağına gönderilmiştir. Bu görevi esnasında Lazkiye ve Hamidili sancaklarının zeameti de ona bağlanarak yönetim alanı genişletilmiştir. Şehzade Ahmet’in gittikçe taraftar toplaması ve babasının da Ahmet’e yakınlık göstermesi üzerine inzivaya çekilme kararı almıştır.¹

Şehzade Korkud, 1509’da Mısır’a gitmiş, oradaki din adamları ile uzun görüşmeler gerçekleştirmiş ancak aradığını bulamamıştır. Nitekim Korkud’un, Mısır’da kaldığı süre zarfında Mısır’da beklediği dindarlık ve adaleti bulamadığı için hayal kırıklığına uğradığı ifade edilmektedir.² 1511 yılında Hacca gidmeden Mısır’dan Antalya’ya geri dönen Korkud, ani bir kararla Manisa’ya gitme kararı almış, ancak yolda Şahkulu Baba’nın saldırısına uğramıştır. Bunun üzerine karışıklıkları gidermek üzere Şehzade Korkud Saruhan Sancak Bey’i olarak görevlendirilmiştir.

¹ Filiz Kılıç, “Osmanlı Hanedanı’ndan Bir Şair: Şehzade Korkut”, *bilig 2/Yaz 96*, 203-219.

² Asım Cüneyd Köksal, “Osmanlı’da Âlim Bir Şehzade: Korkut”, *Beyaztarih*, www.beyaztarih.com (Erişim: 04.10.2019).

Ancak bu esnada Şehzade Ahmet ile Yavuz arasında zuhur eden saltanat çekişmesinde mütereddit bir tavır sergilemesi Yavuz Sultan Selim'in dikkatlerinden kaçmamıştır. Nitekim Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca, rakip olarak gördüğü kardeşi Korkud'u ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bu durumdan haberi olan Şehzade Korkud, 1513 yılında tekrar Mısır'a geçme niyetiyle Teke-İli yöresine doğru yola çıkmış ancak İstanos' da (Korkud-İli) yakalanıp Bursa'ya götürülürken Kapıcıbaşı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürülmüştür.³ Naaşı Bursa'da Orhan Gazi Türbesi'ne getirilerek defnedilmiştir.⁴ Kâtip Çelebi açık yüreklilikle bu büyük bilgin ve siyaset adamının haksızlığa uğradığını ifade etmektedir. Ona göre Şehzade Korkud, kardeşi tarafından haksızlığa uğramış ve şehid olarak ölmüştür.⁵

Burada önemli bir hususa dikkatler çekilmelidir. O da şudur: Şehzade Korkud yönetim, idare veya siyasetle ilgili ciddi görevler üstlenmesine, görüş, öneri ve eleştirilerinin bulunmasına rağmen mizacı itibariyle bir devlet adamından daha ziyade ilim ve sanat adamıdır. Bu yüzden Osmanlı Hanedanı içerisinde onu asil ayrıcalıklı kılan husus, dinî ilimlerde uzmanlaşması, fıkıh, hadis gibi temel İslâmî ilimleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda müstakil eserler ortaya koymasındır. Bu açıdan şiir dışında İslâmî ilimlerde kitapları veya eserleri bulunan tek hanedan üyesi olduğu bildirilmektedir.⁶ Şehzade Korkud'un, hanedan üyeleri arasında siyasi kimliğinin yanında ulema sınıfından, özellikle Şafî mezhebinde devrinin ileri gelenlerinden olması ona ayrı bir özellik kazandırmaktadır. Bu yüzden bizzat kendisinin kaleme aldığı eserlerin yanında onu anlatan eserler de günümüze kadar ulaşmıştır.⁷ Eserlerini Arapça yazabilen, usta bir hat sanatçısı olan ve saz çalabilen Korkud, bu özellikleri ile diğer tüm hanedan üyelerinden ayrılmaktadır.

İslâm fıkıhı ve hadis gibi temel İslâmî ilimleri iyi bilmekle kalmamış ve Şafî mezhebinde uzmanlaşmış ve Kelâm ilmi ile ilgili konularda eserler vermiştir. Nitekim devrinin Şafî fıkıh uleması arasında şöhret bulmuştur. Hanedan üyeleri arasında devrine kadar yapılan uygulamaları İslâm fıkıh çerçevesinde ele alıp değerlendirme cesareti gösterebilen yegâne kişidir. Nitekim Şehzâde Korkud, dedesi Fatih Sultan Mehmed sonrası şekillenen

³ Feridun Emecen, "Şehzade Korkut", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 205-207.

⁴ Asım Cüneyd Köksal, *Fıkıh ve Siyaset (2017)*, 243-270; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "II. Bâyezid'in Oğullarından Sultan Korkud", *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler (Seçme Makaleler 2) içerisinde*, 157-214; Emecen, "Şehzade Korkut", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 205-207.

⁵ Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl* (IRCICA 2010), 3;31.

⁶ Köksal, "Osmanlı'da Âlim Bir Şehzade: Korkut", *Beyaztarih*, www.beyaztarih.com (Erişim: 04.10.2019).

⁷ Mesela sürekli yanında bulunan Bursalı Gazâlî onun adına *Dâfiu'l-gumûm* adlı bir eser yazmıştır.

Osmanlı siyaset geleneğini ve hukuk sistemini eleştirmiş ve yanlış uygulamalara karşı açıkça tavır takınmıştır. Bunu kaleme aldığı eserlerinde her fırsatta ifade edebilmiştir. Nitekim eğitimi yanında aldığı Fatih Sultan Mehmed'in ilmî çalışmaları, siyasî ve hukukî başarıları vesilesiyle büyük bir imparatorluk hâline gelen Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu ve kendi konumunu düşünmeden Şer'i Şerife muhalif yanlışları açık yüreklilikle ifade etmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Osmanlı'nın siyasî teşekkülü, gerektiğinde yapılanları kıyasıya eleştirmesine engel olamamıştır.⁸

Şehzade Korkud'un yaşadığı dönemi de içerisine alan birkaç yüzyıl dikkate alındığında İslâmî ilimlerin duraklama ve gerileme devrine girdiği açıkça görülecektir. Son birkaç asırda Müslümanlar arasında yayılma eğilimi gösteren cehalet ve taassup başta olmak üzere haset ve menfaat elde etme girişimleri artmıştır. Manevi nüfuz ve ikbal arzusu, her geçen gün, bazı gurup ve kişileri, diğer Müslümanları küfürle itham etmeye sevk etmiştir. İslâm toplumlarındaki gerek iç gerekse dış nedenlerle din eğitimi değişkenliği veya yetersizliği ortak kavram ve ortak düşünce atmosferini bozmuştur. Şehzade Korkud iman-küfür kavramlarının ne derecede önemli olduğunun farkındalığı ile Osmanlı toplumunun sosyo-kültürel hayattaki değişikliğini görmüştür. Aslında bu durum, ilk defa Hz. Osman devri olayları sonrası iman ve küfür kavramları konusunda görüş ayrılıkları ve tartışmaları ile ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili tartışmalar siyasetin de etkisiyle daha ilk asrın ortalarından itibaren müstakil mezheplerin oluşmasında etkili olmuştur. Nitekim Mürcie adıyla meşhur olan dinî tutum taraftarları iman ve küfür konusunda onlarca fırkaya bölünmüştür. Nitekim dördüncü asrın başında Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (v. 324/935-36) *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn* adlı eserinde Mürcie'nin iman ve küfür konusunda en az 12, küfür konusunda ise 7 gruba ayrıldığını nakletmektedir.⁹

Şehzade Korkud'un Osmanlı toplumunda huzursuzluk meydana getirebilecek konuları çok erken sayılabilecek dönemde söz konusu etmesi ayrı bir öneme haizdir. Özellikle toplumsal birlik ve bütünlüğü sağlayacak dinî kavramlar ve etrafında meydana getirilen kümeleşmeler önemlidir. Bunların en başında iman-küfür-şirk-irtidad ve bunlarla ilgili kavramlar gelmektedir. Şehzade Korkud, bir takım nedenlerle Müslümanlar arasında ortaya çıkabilecek anlayış farklılıklarının tekfire dayandırılması sonucu Müslüman toplumların birlik ve beraberliğini bozacak sorunlar üreteceğinin farkındadır. Nitekim çağdaşı İmam-ı Birgivi (v. 929/1518) de "vehha-

⁸ Köksal, "Osmanlı'da Âlim Bir Şehzade: Korkut", *Beyaztarih*, www.beyaztarih.com (Erişim: 04.10.2019).

⁹ Eş'arî, *İlk dönem İslâm Mezhepleri*, 204-218, (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019). Ayrıca bk. Mehmet Dalkılıç, "Eş'arî'ye Göre Mürcie Mezhebinin Görüşleri ve Mürcie Fırkalarının Ayrılık Noktaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2004), 87-119.

bi” olarak yaftalanma pahasına aynı sorunlarla mücadele etmiştir. Halkın her geçen gün ana kaynaklardan uzaklaşması, bid’atlere sapması, gelenek ve göreneklere dinin emirlerinin önüne geçirmesi Birgivi’nin hem müderris olarak örgün eğitimde hem de vaiz olarak yaygın eğitimde başta din adamları olmak üzere halkın bilinçlenmesi amacıyla büyük bir gayret sarf etmesine neden olmuştur. Kitap ve Sünnet’e bağlılık Müslüman toplumların sağlıklı ve mutlu olmalarının temel şartıdır. Bu nedenle dinin ana ilkelelerine, Kitap ve Sünnet’e aykırı duygu ve düşünceler hevâ, dine aykırı; dinin özüne dahil edilen uygulamalar da bid’at olarak tanımlanmıştır. Birgivi de çağdaşı Şehzade Korkud gibi İslâm dininin emir, yasak ve uygulamalarının devrinin Müslümanlarına doğru/sahih kaynaklardan ulaştırılması amacıyla yönelik büyük bir titizlik ve gayret göstermiştir.¹⁰ İman, küfür, nifak ve bid’at kavramlarını söz konusu etmiş, halkı aydınlatmak amacıyla bir taraftan eserler kaleme almış diğer taraftan da vaazlar vermek suretiyle Müslümanları bilinçlendirme faaliyetlerini, zorluklarına rağmen, ömrünün soruna kadar sürdürmüştür.¹¹

Osmanlı’nın on altıncı asır da önde gelen bilginlerinden biri olan Birgivi Vehhâbi/Selefiyyeci düşüncesinin aksine bâtniyyeci unsurlar taşımayan tasavvuf/zühd hareketini tavsiye ve telkin etmiş, topyekün karşı çıkma yerine dinin aslını korumak amacıyla bid’at ve bâtil inançlardan uzak durmayı ve şeriata ittibâyı şîâr edinmiştir. Onun, Osmanlı toplumundaki bâtniyyeci tasavvuf ve tarikat hareketine karşı sert bir üslupla mücadele bayrağı açması ve bu mücadelesini gerek vaaz ve sohbetlerinde gerekse yazdığı eserlerinde sürekli gündemde tutmaya çalışması asla Vehhâbi/Selefiyyeci bir tutum, düşünce veya metot gereği değildir.¹²

Şehzade Korkud’un da aynı dönemde iman, küfür, nifak ve bid’at kavramları ile ilgili geniş ve ikna edici bir eser bulamadığından şikâyet edip bu konuları detaylı ve sahih kaynaklara dayalı olarak açıklamak üzere bir eser kaleme alması tesadüfi olamaz. Nitekim eserinde sadece kavramsal

¹⁰ Halil Saim Parlador, “Halk Dini Ortodoksi ile Karşılaştığında: İmam Birgivi Örneği”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (2014): 65-86.

¹¹ Mesela bk. Süleyman Akkuş, *Balikesirli Bir İslâm Âlimi İmam Birgivi*, ed. Mehmet Bayyigit v.dğr. (Balıkesir: 2019), 2, 19-45; Mehmet Dalkılıç, “İslâm Mezhepleri Bağlamında Balıkesirli İslâm Âlimi İmam Birgivi’nin Ehl-i Sünnet Algısı ve Vehhabilik/Selefilikle Suçlanmasının Günümüze Yansımaları”, *Balıkesirli Bir İslâm Âlimi İmam Birgivi*, ed. Mehmet Bayyigit v.dğr. (Balıkesir: 2019), 2, 45-76.

¹² Mesela bk. Mustafa Çağrıncı, “Gazzâlî’nin İhyâ’sı ile Birgivi’nin Tarikat-ı Muhammediyye’sinin Mukayesesi”, 477; Seda Özsoy, “Osmanlı Devleti’nin Yeniliklere Yaklaşımı Üzerine Bir Deneme: Birgivi Ve Bid’at”, *Dört Öge* 3, (2013): 103-115. Recep Önal, “İmam Birgivi’nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı”, 240-243; Mehmet Dalkılıç, “İslâm Mezhepleri Bağlamında Balıkesirli İslâm Âlimi İmam Birgivi’nin Ehl-i Sünnet Algısı ve Vehhabilik/Selefilikle Suçlanmasının Günümüze Yansımaları”, 2: 45-76

çerçeve ile yetinmemiş, konunun felsefî, siyasî, kültürel ve sosyolojik boyutuyla da ilgilenmiştir. Günümüz Müslümanlarını da yakından ilgilendiren iman-küfür sınırı ile irtidad ve tekfir konusundaki görüş ayrılıkları ve tekfirci yaklaşımlar Müslümanların evlatlarını adeta ateş çukuruna sürüklemektedir. Korkud bu konudaki görüş ve önerilerini *Şerhu elfâzi'l-küfr*¹³ adlı eserinde ortaya koymuştur. Aslında bu isimlendirme sanki sonradan konulmuş gibi görülmektedir. Zira Korkud eserinden *Hâfizü'l-insân 'an lâfzil-ıman* diye söz etmektedir ki kitabın konusuna bu isimlendirme daha uygun düşmektedir. Dolayısıyla bu makalede söz konusu eser çerçevesinde Şehzade Korkud'a göre iman-küfür sınırı tespit edilecektir.

I. ŞERHU ELFÂZİ'L-KÜFR (شرح ألفاظ الكفر)

Şehzade Korkud araştırmacı kimliğini ve sosyal sorunları çözmeye yönelik çabalarını ortaya koyan önemli bir eser ortaya koymuştur. İman, küfür, irtidad gibi bir dinin en temel kavramlarını söz konusu etmektedir. Böylelikle iman ve küfür sınırını belirlemeye çalışmıştır. İslâm kelâmcılarının eserlerinde ilgili yerlerde iman konusu ve konuyla ilgili görüşler söz konusu edilmesine rağmen Korkud, ikna edici bilgi içeren müstakil bir eser bulamadığını ifade etmektedir. Bunun neticesinde *Şerhu elfâzi'l-küfr* adlı eserini, yaşadığı dönemde bu konuda yeterli bir eser bulamaması sebebiyle kaleme aldığını belirtmektedir. 17 satır ve 217 varaktan oluşan eser, çok okunaklı ve düzgün bir Arapça ile kaleme alınmıştır. Eserin çeşitli yerlerinde özellikle de sonuna doğru kenar notlarının bulunması müellifin tekrar okuduğunu, bazı yerleri düzeltip bazı yerleri de ilave açıklamalarla anlaşılır hale getirdiğini düşündürmektedir. Eser sadece iman, küfür ve irtidad konularıyla sınırlı olmayıp tarih boyunca Müslümanlar arasında ortaya çıkan bu kavramlar etrafında şekillenen bütün tartışmalı konuları içermektedir. Günümüzde de bir sorun olarak özellikle Vehhabi zihniyetin servis etmesiyle Müslümanlar arasında tartışma konusu olan “imanın artıp eksilmesi” konusu bunlardan sadece bir tanesidir. Furat'a göre eser, zâhriyesinde her ne kadar *Şerhu elfâzi'l-küfr* şeklinde isimlendirilmişse de gerçek isminin *Hâfizü'l-insân 'an lâfzil-ıman* olduğu mukaddimesinden anlaşılmaktadır.¹⁴ Şehzade Korkud, ilk sayfasında eserin adını ve niçin yazdığını açıkça ifade etmiştir.

Korkud, eserin mukaddimesinde kendi yaşadığı dönemde toplumdaki cahil insanların iman-küfür kavramlarını yaygın bir vaziyette kullandığına şahit olduğunu belirtmektedir. Bu derecede yaygın bir şekilde kullanılma-

¹³ Kayıtlara bu şekilde geçtiği için makalede bu isim kullanılacaktır. Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289.

¹⁴ Ahmet Hamdi Furat, “Osmanlı Hânedanında Şâfiî Bir Fakih: Şehzade Korkud (Ganîmet Ahkâmıyla Alakalı “Kitabu Halli İşkâli'l-efkâr Fî Hilli Emvâli'l-Küffâr” İsimli Eseri Bağlamında)”, *Ekev Akademi Dergisi* 14: 44 (Yaz 2010) 193-212.

sına rağmen iman ve küfür kavramları ile ilgili ne bu konuda aydınlanmak isteyenlerin ne de ilim ehlinin müracaat edebileceği bir kaynak bulunmadığını ifade etmektedir. Ona göre devrindeki sadece sıradan insanların dillerinde değil aynı zamanda ilim erbabı veya talebesinin de dillerinde küfür ile ilgili anlayış ve söylemler bol miktarda bulunmaktadır. Bunun gerçek nedeni insanların konuyla ilgili dinî bilgiden mahrum olmasıdır. Bu durum her geçen gün küfür konusundaki söylemlerin yayılmasına neden olmaktadır. Korkud, iman-küfür meselesinin ilim talebeleri tarafından dahi layıkıyla bilinmediğini görünce konuyla ilgili kaynak araştırmasına girişmiştir. Ancak kısa sürede bu konuda yazılmış eserlerin yetersizliğinin farkına varmış ve küfür söylemleri ile ilgili yeterince açıklayıcı ve detaylarıyla ikna edici bir eser bulamadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine küfür söylemi veya kavramı ile ilgili konuları kapsayan bir eser yazmaya karar vermiştir. Söz konusu eserde konuları tarih boyunca yazılan en temel ve sahih kaynaklardan toparlamayı, onları bölüm ve başlıklara ayırmak suretiyle şerh etmeyi ve müşküllerini hakkıyla açık bir şekilde çözüp her seviyeden okuyucuya açıklamayı planlamıştır.

Eserindeki bütün çalışma ve açıklamalarında İslâm akaidi ve kelâm-cıları ile fıkıh usulünün kurallarını metod olarak benimseyeceğini ifade etmektedir. Ayrıca fûrû fıkıh kurallarını da asla göz ardı etmeyeceğini bildirmektedir. Bunun için öncelikle iman, küfür, irtidat gibi kavramların tanımları, sınırlarının tespiti ile ilgili tartışmaların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu kavramlardan ilki “iman”dır. Zira Hz. Peygamber bu duruma “Her doğan çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar...”¹⁵ sözleri ile dikkatleri çekmiştir. İkinci olarak imanı ortadan kaldıran durumlar, üçüncü olarak da irtidat hükümleri, dinden çıkma işlenecektir.¹⁶

Bütün dünyada Müslümanlar arasında Haricilik zihniyetine dayalı Vehhabi tekfirciliğinin hızla yayılması konunun günümüzde de ne derecede önemli olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁷ Özellikle dış güçlerin kurgulaması sonucu oluşan grupların ortak özelliği tekfirci, dışlamacı ve ötekileştirici olmasıdır.¹⁸ Dinî bir terim olan “tekfir”: Söz, fiil veya inancından dolayı bir kimseyi veya topluluğu küfre nispet etmek anlamına gelmektedir. “Tekfircilik” ise Aydınalp’in tanımına baş vurursak, toplumsal ve dinî kuralların kenarlarında bulunmayı ifade eden marjinal bir karşıt kültür kimliği olup, yerleşmiş top-

¹⁵ Buhârî, “Tefsîr (Rûm)”, 2.

¹⁶ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi 'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 1a.

¹⁷ Halil Aydınalp, “Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46, (Nisan 2014), 1-36.

¹⁸ Tekfirci zihniyetin önder temsilcisi olan Hariciler hakkında bk. Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Makalâtü 'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu 'l-Musallîn*, çev: Ömer Aydın-Mehmet Dalıç, Türkiye Yazmalar Kurumu Yayınları, 2019, 44.

lumsal ve dinî kurallardan ufak oranlarda uzaklaşma değil, bu kuralları ileri düzeyde ihlal etme anlamına gelmektedir.¹⁹ Bu bağlamda ona göre tekfircilik, aidiyet duygusunun düşük, sosyal kontrolün eksik, vatandaşlık bilincinin zayıf olduğu bir yapının ortaya çıkardığı kuralsızlık halidir.²⁰

Tekfircilerin Türkiye’de de az da olsa insan rezervine ve kendisini ifade edecek faaliyet alanlarına sahip olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte özellikle dış desteğe sahip organizasyonlarla daha kapsamlı örgütsel yapılara dönüşme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.²¹

Afrika’da Boko Haram, Ortadoğu, Balkanlar, Ortaasya ve Avrupa’da Selefiyye adı altında yayılan tekfircilik, Müslümanları ciddi bir şekilde ayırışmaya götürmüştür ve ayırıştırmaya da devam etmektedir. Tasavvuf düşmanlığı ve mezar yıkıcılığı ile özdeşleşen hareket sadece bununla kalmamış başta Timbuktu olmak üzere İslâm coğrafyasında birçok tarihi ve kültürel mirası yok etmiştir. Söz konusu gruplar sadece Müslümanlara karşı faaliyetler gerçekleştirme ve kendisi gibi inanmayan bütün Müslümanları hiçbir kural tanımadan tekfir edebilmektedir. Ayrıca Şia’nın imameti iman esası olarak kabul etmesi yeni ve tamamen farklı bir iman tanımlamasına götürmüştür. Bu yüzden Ali b. Ebi Talib’i birinci imam olarak görmeyen ashaba bile dil uzatıp tekfir edebilmişlerdir. Günümüzde de bunların uzantıları özellikle Haşdi Şa’bi ve Husiler gibi aşırıcı gruplarla devam etmektedir. Bütün bunların ortak özelliğinin iman konusunda Selefiyye, Hariciler ve Mutezile’nin ameli imanının bir parçası olarak kabul eden düşünce sistemi olduğu ifade edilmelidir.²² İmanı kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve İslâm’ın bütün rükünlerini yerine getirmek olduğu iddiasında bulunan Selefiyye, Hariciler ve Mutezile imanı üç esasın birlikte olmasına bağlamışlardır. Onların iddiasına göre bunlardan birinin eksikliği küfrü gerektirmektedir.²³ Burada Türkiye bağlamında önemli bir husus hatırlatılmalıdır. O da şudur: Selefiyyeci, tekfirci ve dışlamacı söylemin Türkiye’de tutmayacağını ileri sürerek

¹⁹ Mesela bk. Faruk Furkan, *İslâm Hukuku Açısından Tekfir: Şartları ve Ahkâmı*, (Konya: 2010), 62.

²⁰ Halil Aydınalp, “Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/29, 31; Mehmet Ali Büyükkara, “Hariciliğin Modern Bir Görüntüsü Olarak Tekfircilik”, haz. Ahmet Emin Dağ, *İç Tehdit ve Riskler Işığında İslâm Dünyasının Geleceği*, İstanbul: İNSAMER, 2016] içinde 13-46;

²¹ Mesela bk. Bekir Altun, *Selefilik-Vehhabilik ve Türkiye’deki Faaliyetleri*, Yüksel Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, 2015; Halil Aydınalp, “Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34.

²² Daha geniş bilgi için bk. Ömer Aydın, *Kur’ân-ı Kerim’de iman-amel ilişkisi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2007; Fatma Candan Günaydın, *İman-amel ilişkisi bağlamında Kur’ân’da kurtuluş kavramı*, (İstanbul: Ekin Yayınları), 2004.

²³ Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı-Tekfir Meselesi*, (İstanbul: 1984), 20-23.

bu konuda gerekli tedbirlerin alınmamasıdır. En yetkili kişilerin bile bu konuda görüş beyan ederken Anadolu topraklarında tekciriliğin tutmayaçağını söylediği dikkatlerden kaçmamaktadır. Ancak tasavvufi tarikatların bile birbirlerini tekfir etmesi günümüzde tekciriliğin bu toplumda hangi boyutlara geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.²⁴

Bütün bunlar Şehzade Korkud'un büyük bir isabetle dile getirdiği iman, küfür ve irtidat kavramlarındaki anlaşmazlıklardan ortaya çıkmaktadır. Özellikle iman-küfür sınırı ve tekcirilik konusunda yeterince kaynak bulunmaması ve ilim erbabının bilgisinin yetersizliği önemli sorunlardan biridir. Şehzade Korkud bu sorunu görmüş ve onu çözecek bir eser yazmayı planlayıp, konuya iman kavramı ile başlamıştır. Korkud bu hususta insafı elden bırakmayacağını, bilimsel kurallardan taviz vermeyeceğini ve sadece doğrulara tabi olacağını açık yüreklilikle ifade etmektedir.²⁵

II. İMAN ve KÜFÜR KAVRAMLARI

Şerhu elfâzi'l-küfür, küfür kelimeleri ve bunlarla ilgili meselelerin açıklanmasına dair Şehzade Korkud'un eseri temelde iman, küfür ve irtidat kavramları ile ilgilidir. Ancak söz konusu kavramların bir dinin temel terimleri olduğu göz önünde tutulacak olursa bunlarla ilgili birçok mesele ve sorunun bulunduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Bu nedenle her bir kavram tek tek incelenmeli ve ortaya çıkan meseleler çözüme kavuşturulmalıdır. Korkud da iman kavramını açıklamakla işe başlamaktadır.

A- İmanın Tarifi ve Muhtevası

İman, geçmişten geleceğe bütün insanlığı kuşatan bir kavram olmasına ve herkes tarafından bilinmesine rağmen kelimelerle tarif edilmeye teşebbüs edildiğinde ve mahiyeti belirlenmeye çalışıldığında tam bir muğlaklığın ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu yüzden tarihten günümüze imanın tanımı ve muhtevası konusunda ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, sorunları çözmek üzere kitaplar yazılmış ve uluslararası bilim şölenleri düzenlenmiştir.²⁶

Şehzade Korkud iman kelimesinin Arapça (e-m-n) kökünden geldiğini ve sözlükte, 'tasdik etmek' anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu nedenle kabullenmek, benimsemek, güven vermek ve inanmak kelimenin anlamları arasında yer almaktadır. Bu yüzden tasdik sözde ve fiilde kar-

²⁴ Mesela bk. Bekir Altun, *Selefilik-Vehhabilik ve Türkiye'deki Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), 2015.

²⁵ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfür*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr.. 1a.

²⁶ Mesela Geçen yıl, günümüz sorunları çerçevesinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından "Hayatın Anlamı: İman Sempozyumu" düzenlenmiştir. İstanbul, 13 Ekim 2018. Ayrıca bk. Abdülaziz b. Muhammed b. Ali Abdüllatif, *Nevâkı-zü'l-imân: el-kavliyye ve'l-ameliyye*, (Riyad: Medarü'l-Vatan, 2012/1433).

şısında bulunan kişiye şüphe vermeyecek şekilde içten, samimi ve kesin olmalıdır.²⁷ Terim olarak iman; Hz. Peygamberin Yüce Allah'tan aldığı kesin olarak bilinen hükümlerde O'nu tasdik etmektir. Bu tanıma göre bir mü'minin Peygamberin haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul etmesi, bunların doğruluğuna gönülden inanması gerekmektedir. Elbette diğer mezheplerin de kendilerine özgü iman tanımları bulunmakla birlikte Şehzade Korkud, imanı tanımlarken Ehl-i sünnet akaid ve kelâm bilginlerinin görüşlerine yer vermiştir. Bu çerçevede iman kavramının muhtevası ile ilgili görüş ayrılıklarını sırasıyla vermektedir. Başka bir ifade ile Ehl-i sünnet bilginlerinin imanın tanım ve içeriği ile ilgili görüşlerini toparlamaktadır.²⁸

1. İman kalbin tasdikidir: Eş'arî ve Mâtürîdî kelâmcılarına göre iman, kalbin inanılması gereken hususları tasdik etmesidir. İmam Mâtürîdî (ö. 333/944),²⁹ Eş'arî (ö. 324/936),³⁰ Bâkîllânî (ö. 403/1013),³¹ Cüveynî (ö. 478/1085),³² Gazzâlî (ö. 505/1111),³³ Ebu'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115),³⁴ Şehristânî (ö. 548/1153), Âmidî (ö. 631/1233)³⁵ gibi Sünnî kelâmcıların kanaati budur.³⁶ Korkud, imanın kalbin tasdikinden ibaret olduğunu gösteren âyet ve hadisleri de zikretmektedir. Mesela Yûsûf Suresi'nde geçen ve Hz. Yûsûf'un kardeşleri tarafından Hz. Ya'kûb'a hitaben söylenen "Sen bize inanıcı değilsin."³⁷ anlamındaki âyet, "Sen bizi tasdik edici değilsin." manasına gelmektedir. Hadislerde de iman tasdik anla-

²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, (Beyrut: ts.), 13: 21.

²⁸ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 1b vd.

²⁹ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd, *Kitâbu'l-Tevhîd*, (nşr. Fethullah Huleyf), (İstanbul: 1970), 377.

³⁰ Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Kitâbu'l-Lüma' fi'r-Red âla Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida* (nşr. Richard J. Mc Carthy), (Beyrut: 1953), 75.

³¹ Bâkîllânî, Kâdî Ebubekir Muhammed b. Tayyib, *Kitabu'l-Temhîd*, nşr. J. Mc. Carthy S. J. (Beyrut: 1957), 389.

³² Cüveynî, İmâmu'l Haremeyn Abdulmelik, *Akîdetü'n-Nizâmiyye*, (nşr. Muhammed ez-Zebîdî), (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2003), 257; *Kitâbu'l-İrşâd*, (nşr. Muhammed Yûsuf Musâ - Ali Abdulmunim Abdulhamîd), Mektebetü'l-Hancî, (Kahire: 1950), 397.

³³ Gazzâlî, Ebu Hâmid, *Faysalu't-Tefrika*, (nşr. Mustafa el-Kabbânî), (Kahire: 1901), 34.

³⁴ Nesefî, Ebu'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed, *Tabsiratu'l-Edille fi Usûli'd-Din*, (nşr. Claude Seleme), (Dimaşk: 1990), 1/25-26.

³⁵ Âmidî, Seyfuddîn, *Ebkâru'l-Efkâr fi Usûli'd-Din*, (nşr. Ahmed Muhammed el-Mehdî), (Kahire: 2002), 5/9.

³⁶ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 1b vd. Bu görüşlerin kaynakları için ayrıca bk. A. Saim Kılavuz, *İman-Küfür Sınırı*, (İstanbul: 1982), 20-21; a.mlf., *Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm'a Giriş*, (İstanbul: Ensar Yayınları), 2006.

³⁷ Yûsuf, 12/2, 12/17. Bu anlama gelen diğer âyetler için bk. İbrâhîm 14/4; eş-Şuarâ 26/195; el-Mâide, 5/41; el-En'âm, 6/125; en-Nahl, 16/106; el-Hucurât, 49/14; el-Mücâdele, 58/22.

mında kullanılmıştır. Nitekim Allah Resulü; “iman: Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah’tan olduğuna, ölüme, öldükten sonra dirilmeye, inanıp tasdik etmendir.”³⁸ bu-yurmuşlardır.

2. İman dilin ikrarıdır: Mürcie ve Kerrâmiye başta olmak üzere bir kısım mezhepler imanı “dil ile söylemek ve açığa vurmak (ikrar)” şeklinde tanımlamışlardır. Bunlara göre iman, kalpte tasdik şartı olmadan, dilin ikrarından ibarettir. Söz konusu mezhepler, Hz. Peygamber’e nispet edilen “İnsanlar Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir, deyinceye kadar kendileriyle savaşmaya emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse canlarını ve mallarını korurlar. Ancak dinî cezalar bundan müstesnadır. Kalplerindeki ise ancak Allah bilir.”³⁹ rivayetini imanın hakikatine delil olarak kullanmışlardır. Şehzade Korkud, iman sadece dil ile ikrardan ibaret olsaydı, münafıkların da mümin olarak kabul edilmesi gerekirdi, demek suretiyle imanın hakikatinin sadece dilin ikrarı ile olacağına dair geçerli bir delil bulunmadığını ifade etmiştir.⁴⁰

3. İman kalbin marifetidir: İman ile bilgi arasındaki ilişkiye dayandırılarak yapılan tanıma göre iman, “tasdik olmaksızın Allah’ı ve Hz. Peygamber’in insanlara ulaştırdığı bilgileri kalben bilmek” demektir. Buna göre iman sadece kalbin marifetinden ibarettir.⁴¹ Korkud, Cehm b. Safvân’ın (ö. 128/745) bu düşüncede olduğunu haber verdikten sonra bu tanımla ilgili detaylı bilgi vererek bu görüşü eleştirmektedir. Nitekim Mâtürîdî (ö. 333/944) de bu görüşü eleştirmiştir. Ona göre imanın, kalpteki mücerred bilgiden ibaret olması mümkün değildir. Zira “marifet, cehaletin zıddıdır. Hâlbuki imanın zıddı küfürdür. Eğer iman, marifet olsaydı, bilgisizliğin küfür olması, dolayısıyla her cahilin kâfir, her âlimin mümin olması gerekecekti ki bu, mümkün değildir.”⁴² İbn Hazm (ö. 456/1064) da imanın ‘marifet’ olarak tanımlanmasını eleştirmiştir. Ona göre iman, marifetten ibaret olsaydı, Kur’ân âyetlerine aykırı olarak ‘Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Peygamberi, İblis’in de Allah’ı kabullenmeden iman sahibi olmaları gerekirdi.”⁴³

4. İman kalb ile tasdik, dil ile ikrardır: Hanefi usul ve fıkıhçılarının imanı, “inanılması gereken hususları kalbin tasdiki ve dilin ikrarı” şek-

³⁸ Buhârî, “Tevhîd”, 19, “İmân”, 15; Müslim, “İmân”, 41, 60, 82, 84; Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 95; Tirmizî, “Birr”, 61; Nesâî, “İmân”, 18.

³⁹ Buhârî, “Cihâd”, 102; “İmân”, 17; Müslim, “İmân”, 8.

⁴⁰ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi’l-küfî*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 8a-9b. Mesela bk. el-Bakara, 2/8; el-Hucurât, 49/14, 17; el-Münâfikûn, 63/1.

⁴¹ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 1: 132, 141; Şehristânî, *el-Milel ve’n-nihal*, 1: 88.

⁴² Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, (Beyrut: 1970), 380 vd.

⁴³ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi’l-küfî*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 9a, 50a-51b. İbn Hazm, *el-Fasl*, (Beyrut) 1395/1975, 3: 188, 198.

linde tanımladıkları belirtilmektedir.⁴⁴ Hanefilere göre kalptekini insanlar bilemeyeceği için kişinin dil ile ikrar etmesi ve buna göre muamele görmesi gerekmektedir. Böylelikle imanın iki rüknü bulunmaktadır. İlki kalp ile tasdik, ikincisi ise dil ile ikrardır. Kalbin tasdik etmesi, imanın hakikati, aslı ve değişmez rüknü olup, ikrar da bu asıl gerçeğin ortaya konulmasını sağlayan bir şarttır. Buna göre ikrar, dünya hükümlerinin uygulanabilmesi için bir şarttır. Buna göre kişinin âhirette ‘tasdik’, dünya uygulamalarında ise ‘ikrar’ ile muamele göreceği kabul edilmiştir.

5. İman kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve amelden ibarettir: Korkud, selef uleması ve hadisçilerin⁴⁵ imanı, “kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve İslâm’ın hükümlerini organlarla uygulamak”⁴⁶ şeklinde tanımladıklarını bildirmektedir. Buna göre imanın geçerli olabilmesi için kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amelin bulunması gerekmektedir. Bu üç temel rükünlerden birinin bulunmaması halinde imanın gerçekleşmeyeceği kabul edildiği için ameli terk eden kimsenin mümin sayılmaması gerektiği ileri sürülmüştür. Selef âlimleri ve hadisçiler, ameli imanın gerekli şartı (cüzü) saymakla birlikte, kalben tasdik edip imanını diliyle de ikrar eden ve amelini ortaya koymak üzere kıbleye yönelmiş olan her şahsın iman sahibi olduğunu kabul etmişlerdir. Günahından dolayı kişiyi kâfir saymamış, günahkâr bir mümin kabul etmişlerdir.⁴⁷ Aynı iman tanımlamasını yani tasdik, ikrar ve amel şartlarının birlikte bulunmasının şart olduğunu söyleyen Hariciler ise diğer selef âlimlerinden ayrılmışlardır. Zira onlar imanın üç rüknünden biri olan ameli/uygulamayı terk edeni kâfir saymıştır.⁴⁸

Üç rüknün birlikte imanın şartlarından olduğu iddiasında bulunanlar kendi aralarında anlayamamış farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mesela Mu'tezile ve Zeydiyye, iman ve küfür arasında fâsik olarak isimlendirdikleri mertebede kabul ederek o ameli terk eden kişiye mümin değil, fâsik demişlerdir. Ancak bunlara göre fâsik, ölmeden önce tövbe etmezse kâfir olarak kabul edilir ve ebedî cehenneme girer. Ameli imanın parçası sayan-

⁴⁴ Mesela bk. Beyâzî, *İşârâtü'l-merâm*, (Mısır) 1367/1949, 69 vd.; Abdüllatîf Harpûfî, *Tenkîhu'l-kelâm fi akâidi ehli'l-İslâm ve tekmilesi*, (İstanbul: 1330/1911), 252 vd.

⁴⁵ Şehzade Korkud bu grupta Haricileri, Mutezile, Zeydiyye gibi mezheplerle birlikte İmam Mâlik (ö. 179/795), Evzâî (ö. 157/774), Şafîî (ö. 204/819), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İbn Hazm (ö. 456/1064) İbn Teymiyye. (ö. 728/1328) gibi isimleri zikretmektedir.

⁴⁶ Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâful-musallîn*, nşr. Helmut Ritter, (İstanbul: 1929-1930), 1: 73, 293; Cüveynî, *Kitâbu'l-irşâd*, nşr. M. Yûsuf Mûsâ-Ali Abdülmün'ım Abdülhamîd (Mısır, 1369/1950), 396; Cürçânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, (İstanbul: 1321), 3: 246 vd.

⁴⁷ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 9a-10b. Ayrıca bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ*, (Riyad: 1381-1386), 3, 151; a.mlf., *Mecmûatü'r-resâili'l-kübrâ*, (Beirut: 1392/1972), 1, 400.

⁴⁸ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 59a-70b.

lar başta “*Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir*”⁴⁹ anlamındaki âyeti kendi anlayışlarına göre yorumlayarak iddialarının doğruluğuna gerekçe göstermişlerdir. Oysa Ehl-i Sünnet kelâmcıları söz konusu âyetin istihlal yani haramı helal saymak suretiyle işlenen katlin, imanı yok edip küfre düşüreceğini ifade etmişlerdir.⁵⁰ Buna göre âyet “bir müminin katlinin helal görülerek öldürülmesi” veya “bir müminin imanı sebebiyle öldürülmesi neticesinde bunu yapan kişinin cezası içinde ebedî kalıcı olmak üzere cehennemdir” anlamına gelmektedir. Mutezile’nin de eşlik ettiği Harici zihniyetin yorumu, “*Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; Bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar*”⁵¹ anlamındaki âyetle açıkça çelişmektedir.⁵²

Hariciler ve Mu’tezile, Hz. Peygambere nispet edilen bazı rivayetleri amelin imandan bir parça olduğu görüşünü destekleyecek şekilde yorumlamışlardır. Mesela “*Zina yapan kişi, bunu yaparken mümin olarak yapamaz. Hırsızlık yapan da mümin olarak çalmaz. Şarap içerken de mümin olarak şarap içmiş olmaz*”⁵³ rivayeti bunlardan biridir. Onlara göre eğer amel, imanın bir parçası olmasaydı, ameli terk ederek günah işleyen (zina yapan, çalan, şarap içen) kimselerin mümin olmaları gerekirdi. Ehl-i sünnet ise Ebu Zerr el-Ğıfârî rivayetini⁵⁴ de dikkate alarak, yine istihlali esas almış ve “yaptığı işi helâl göyerek yaparsa mümin olmaz” şeklinde anlamışlardır.⁵⁵

Şehzade Korkud iman-amel münasebetini de bu çerçevede söz konusu etmiştir. Bu konudaki soruları cevaplamak suretiyle amelin yani ibadetlerin imandan bir parça olmadığını Ehl-i Hak dediği Ehl-i sünnet bilginlerinin görüşleriyle açıklamıştır. İman ile amelin birbirinden farklı şeyler olduğunu delillerle ortaya koymuştur. Bu çerçevede inancını kalbiyle tasdik eden, diliyle ikrar eden ancak amellerden birini veya birkaçını terk eden veya günahlar işleyen kimsenin günahkâr mümin olduğunu söylemiştir.⁵⁶

⁴⁹ En-Nisâ, 4/93. Ayrıca bk. “Mümin olan hiç fasık olan gibi olur mu?” (Secde, 32/18);

⁵⁰ Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, 349; Cüveynî, *el-İrşâd*, 388; Şehristânî, *Nihâyetü’l-ikdâm*, (Bağdâd: ts.), 477.

⁵¹ En-Nisâ, 4/48.

⁵² Daha geniş bilgi için bk. Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm’a Giriş*, 1-20.

⁵³ Buhârî, “Eşribe”, 1; Müslim, “İmân”, 24; Tirmizî, “İmân”, 11.

⁵⁴ Söz konusu rivayet şöyledir: “Allah elçisi Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur, deyip de bu sözü üzere ölen hiçbir kimse yoktur ki, cennete girmemiş olsun.” buyurdu. Ben: “o kişi zina yapsa, çalmış da olsa?” dedim. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem: “Evet, zina yapmış, hırsızlık etmiş de olsa (cennete girer)” cevabını verdi. Ben tekrar sordum, aynı cevabı aldım. Bu üç kez devam etti. Dördüncüde ise Rasûlullah: “Ebû Zerr bu durumdan hoşlanmasa bile (cennete girer.) buyurdu.” (Buhârî, “Tevhîd”, 33; “Rikâk”, 16; Müslim, “İmân”, 40; Tirmizî, “İmân”, 18.)

⁵⁵ Bk. Bâkılânî, *Kitâbu’l-temhîd*, 369; a.mlf. *el-İnsâf*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî, (Mısır: 1382/1928), 173.

⁵⁶ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi’l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 95b vd.

Ehl-i Hak kelâmcıları iman ile amelin birbirinden farklı şeyler olduğunu âyet ve hadislere dayandırarak kabul etmiştir. Mesela “İman edenler ve salih amel işleyenler...” diye başlayan âyetleri buna delil göstermişlerdir.⁵⁷ Ehl-i sünnet bilginleri kalbinde iman bulunduğu ve bunu diliyle söylediği halde emirleri yerine getirmeyen ve yasaklanan fiillerden kaçınmayan kimseleri mümin sayıp, onun mümin olduğunda icma etmişlerdir.⁵⁸ Bu çerçevede ibadetlerde ihmal gösterip, onları yapmamak kişiyi dinden çıkarmaz. Ancak bu durum, dinî emirlere uyup yasaklarından kaçınmak anlamındaki amelin lüzumsuzluğunu asla ortaya koymaz.⁵⁹

Şehzade Korkud, Ehl-i Sünnet kelâm kaynaklarındaki gibi imanı, icmâlî ve tafsilî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Buna göre inanılacak şeylere kısaca ve toptan inanmaya “icmâlî iman” denmiştir. Bu iman türü kelime-i tevhid, kelime-i şehadet ile formüle edilmiştir. Tafsilî iman, dinin emir ve yasaklarının her birine ayrıntılı bir şekilde, açık ve geniş olarak inanmaya denilmiştir. Bu, imanın en geniş şeklidir ve üç derecesi bulunmaktadır. Birinci derecesi Allah’a, Hz. Muhammed’in (s.a.s) peygamberliğine ve âhîret hayatına mutlak olarak inanmaktan ibarettir. İkinci derecesi ise “Allah’a, O’nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhîret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeğe, cennet ve cehennem mevcudiyetine, mükâfat ve azabın varlığına, kaza ve kadere ayrı ayrı inanmaktır.”⁶⁰ Hz. Muhammed’in Allah’tan alarak bizlere ulaştırdığı kesin olarak bilinen bütün haberlerin ve hükümlerin, diğer bir ifadeyle bütün itikadî, amelî ve ahlâkî hükümlerin hepsine bütün ayrıntıları ile inanmak ise tafsilî imanın üçüncü derecesidir. İman, vasıfları bakımından ayrıca taklîdî ve tahkîkî olarak da tasnif edilmiştir. Çevresinde bulunan insanlardan öğrenerek veya görerek iman etmeye taklîdî, akli ve nakli delillerle kuvvetlendirilene ise tahkîkî iman denilmiştir.⁶¹

Şehzade Korkud imanda artma ve eksilme ile iman ve İslâm münasebetini de söz konusu etmiştir. O, Hariciyye, Mu’tezile, Zeydiyye ve Selefîyye’nin aksine imanda artma ve eksilme olmayacağını savunmuştur. Nitekim Ebû Hanîfe: “İman artmaz ve eksilmez. Çünkü imanın artması, ancak küfrün eksilmesiyle, imanın eksilmesi ise ancak küfrün artmasıyla mümkün olabilir. Bir şahsın aynı anda hem mümin, hem de kâfir olması ise yanlış bir düşünce şeklidir.”⁶² demiştir.

⁵⁷ el-Bakara, 2/277; Yûnus, 10/9; Hüd, 11/23; Ankebût, 29/7, 9; Lokmân, 31/8; el-Fâtır, 35/7; el-Fussilet, 41/8; eş-Şûra, 42/22; el-Bürûc, 85/11; el-Beyyine, 98/7.

⁵⁸ Bk. Cürçânî, *Şerhu’l-mevâkıf*, 3: 248.

⁵⁹ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi’l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 9a-10b.

⁶⁰ Müslim, “İmân”, 1; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 15; Tirmizî, “İmân”, 4; İbn Mâce, “Mukaddime”, 9.

⁶¹ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi’l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 96a vd.

⁶² Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi’l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 9a-10b, 96a vd. Ayrıca bk. Ali el-Kârî, *Şerhu’l-fikhî’l-ekber*, 1373, 79.

İman ile İslâm münasebetini de söz konusu eden Şehzade Korkud'a göre iman, Yüce Allah'a itaat edip Peygamberimiz Hz. Muhammed'in din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini benimsemektir. Bu bağlamda Matüridîler de iman ile İslâm'ı bir saymışlardır. Ancak onlara göre İslâm çok daha geniş bir kavramdır. Nitekim iman ile İslâm'ın ayrı şeyler olduğunu gösteren âyetler bulunmaktadır.⁶³ Burada önemli olan imanın geçerli olmasının şartlarının tahakkuk etmiş olmasıdır. Buna göre imanın sahibini ebedî kurtuluşa erdirebilmesi, geçerli olabilmesi için öncelikle “ümitsizlik” içermemesi gerekmektedir. İkinci olarak dinî inkâr etmeye ve yalanlamaya neden sayılacak şeylerden birini yapmaması gerekmektedir. İslâm'ın hükümlerinin hepsini bir bütün olarak kabul edip, herhangi birinin yerine getirilmemesinden çekinilmemesi, inatçılık yapılmaması ise üçüncü şarttır. Son olarak bir müminin Allah'ın rahmetinden ümitsiz, azabından da emin olmaması gerekmektedir.⁶⁴

B- KÜFÜR (ŞİRK-İRTİDAD-NİFAK)

Kelime anlamı “örtmek” olan küfür, terim olarak “Allah'ı ve Hz. Peygamberin Allah Teâlâ'dan getirdiği kesinlikle sabit olan, tevatüren bize ulaştırmış bulunan esaslardan birini veya birkaçını yalanlayıp inkâr etmek” demektir. Küfür, ilim adamları tarafından meydana gelişi, sebebi, şekli ve yeri itibarıyla genellikle dörde ayırmışlardır.⁶⁵ İlki küfr-i inkârî olup “Allah'ı, Hz. Peygamberi ve O'nun Allah'tan getirmiş olduğu esasları kişinin kalbiyle kabullenmemesi ve diliyle de inkâr etmesi” demektir. Küfr-i cühûd ise kişinin, kalbiyle Allah'a iman etmesi, fakat diliyle bunu söylememesi ve inanç esaslarını kabullenmeye yanaşmamasıdır. Üçüncü tür küfür ise ‘küfr-i inâdî’dir ve kişinin Allah'ı ve gerçeği kalbinde kabul edip, dil ile de bazen bunu açıklamasına rağmen, sapkınlık, şan, şöhret, makam gibi dünyevi endişeler ve kavmiyetçilik gibi nedenlerle İslâm'ı kabullenmemesidir. Son olarak küfr-i nifak “kişinin kalben inanmadığı halde diliyle inandığını ifade etmesidir.”⁶⁶ Aydınalp, bir kişinin küfürle itham edilmesi konusunda önemli bir hususa dikkatleri çekmiştir. O da şudur: Dünya ve âhîret açısından, sonuçlarının ağır olması sebebiyle ilk dönemlerden itibaren eserlerde “kavâidü't-tekfîr” başlığıyla tekfirin şartları ve engelleri özel olarak yer almıştır. Tekfir konusunda “zannî delile dayanan konularda tekfirin uygulanamayacağı ancak hakkında icma olan konularda insanların

⁶³ el-Hucurât, 49/14.

⁶⁴ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 89b vd.

⁶⁵ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 112a-114b.

⁶⁶ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 89b-95b. Ayrıca bk. İbn Manzûr, *age*, 5: 114; Asım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, (İstanbul: 1305), 2: 662.

tekrir edilebileceği temel unsur olarak ifade edilmiştir.⁶⁷

Şirk, lügatte “ortak olmak veya ortak koşmak” manasında olup, “Allah’ın zatında, sıfatlarında, fiillerinde veya O’na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanma”⁶⁸ olarak tanımlanmıştır. Günahların en büyüğü olan şirkin bağışlanmayacağı, zulüm ve adaletsizlik olduğu Kur’ân’da bildirilmiştir.⁶⁹ İslâm bilginleri şirkin beş çeşidinden söz etmektedirler: İlki şirk-i istiklâl olup “iki müstakil ilâh kabul edilmesi” demektir. Şirk-i teb’îz ise “Allah Teâlâ’nın bir olduğunu söylemekle birlikte ilâhlardan mürekkebe olduğuna inananların şirkidir. Şirk-i takrîb “Âlemin yaratıcısının bir olduğunu kabul etmekle beraber, Allah’a yakınlık sağlamak amacıyla Allah katında aracı olsun diye, Allah’tan başkasına, heykellere, putlara tapanların şirkidir.” Şirk-i taklîd, cahiliyye Araplarında olduğu gibi, sırf atalarını taklîd ederek, “putlara ilâh adını verenlerin şirkidir”. Tabiatçı ve maddecilere dayandırılan şirk-i esbâb “eşyanın kendi kendisinin gerçek sebebi ve yaratıcısı olduğuna inanan ve evrendeki her türlü kanunun Allah’ın yaratmasıyla olmadığına inanların şirkidir.”⁷⁰

Sözlükte “dönmek” manasına gelen irtidâd ve ridde kelimeleri ise “bir Müslümanın dinden çıkması veya İslâm’dan başka bir dine girmesi” demektir. Bunu gerçekleştirerek dinden dönen kişiye ise mürted denir. Bunlar da kâfir zümresi içinde yer almakla birlikte mürtedleri gayr-ı müslimlerden ayıran birtakım özellikler vardır.

Nifak, kelime anlamı olarak “Mümin ve Müslüman gibi görünmek” demektir. Terim olarak nifak “zahiren inanıyor gibi görünürken, kalben Allah’ı, peygamberi, onun getirdiklerini kabullenmemek” manasına gelmektedir. Bir küfür çeşidi olmakla birlikte kalben iman etmeyip, ancak zahiren inanmış görünen kimseye münafık denir. Kur’ân âyetleri münafıkları âhirette ebedî azaba uğratılacaklarını bildirmektedir.⁷¹

Son olarak Şehzade Korkud, büyük günah/kebire ve mürtekb-i kebirinin (büyük günah işleyenin) durumunu söz konusu etmiştir.⁷² Günümüzde de büyük önem taşımaya devam eden bu kavramlar Müslümanlar arasında büyük fitne nedeni olmaya devam etmektedir. Bunlar tekfirci, dışlamacı Harici zihniyete dayalı bütün dinî akımların kullandığı kavramlar arasındadır. Günümüzde Vehhâbî düşünceden etkilenen sözde dinî akımların ve

⁶⁷ Halil Aydınalp, “Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak”, *MÜİF Dergisi* 10.

⁶⁸ Mustafa Sinanoğlu, “şirk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları), 3:193

⁶⁹ En-Nisâ, 4/48, 116; Lokmân, 31/13.

⁷⁰ Mustafa Sinanoğlu, “şirk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 193-198.

⁷¹ el-Bakara, 2/8; el-Münâfikûn, 63/3; en-Nisâ, 4/145.

⁷² Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfri*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 111a vd.

kurgulanmış bütün yapıların araç olarak kullandığı önemli kavramlardır. Kebire/fisk âyet ve hadislerde büyük günah olarak zikredilen, işleyenin dünyada veya âhirette ceza almasına sebep olacağı bildirilen fiillerle âyet ve hadislerde belirtilmediği halde, fesadı onlar seviyesinde bulunan davranış ve fiillerdir. Bu bağlamda Şehzade Korkud da diğer İslâm bilginleri gibi günahların en büyüğü ve affedilmez olanının Allah'a ortak koşmak yani şirk ve küfür olduğunu bildirmiştir.⁷³ Büyük günahların sayısı hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte nasta örnekleri bulunmaktadır: Mesela Hz. Peygambere nispet edilen bir rivayette "Size büyük günahların en büyüklerinden haber vereyim mi? Onlar: Allah'a şirk koşmak, ana-babaya itaatsizlik ve yalan şahitlik"⁷⁴ denilmiştir. "Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, haksız yere cana kıymak, yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, iffetli ve iman sahibi bir kadına zina iftirasında bulunmak"⁷⁵ büyük günahlar arasında sayılmıştır.

Şehzade Korkud, burada İslâm toplumları için çok büyük bir tehlike arz eden bir duruma dikkatleri çekmektedir. Zira söz konusu durumun, toplumda tekfirçilik aracılığı ile fitne ateşini alevlendirip Müslümanları birbirine düşürme ihtimali çok yüksektir. Hz. Peygamber'den hemen sonra ortaya çıkan bu türden tartışmalar daima Müslümanların dirlik ve düzenini bozmuş, birbirlerine kılıç çekmelerine neden olmuştur. O da "Büyük günah işleyeninin durumu" konusudur. Korkud, mürtekb-i kebirinin fâsık olduğunu belirtmekle birlikte onun mümin olduğunu söylemiştir. Oysa kebir sahibi Haricilere göre kâfir, Mutezileye göre iman ile küfür arası bir mertebede sayılmıştır. Ölmeden önce tövbe etmezse ebedî cehennemlik, ölmeden önce tövbe ederse de mümin olarak kabul edilmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre tövbe kapısı daima açıktır ve Yüce Allah mürtekb-i kebirini yani büyük günah sahibini günahı ölçüsünde cezalandırabileceği gibi dilerse affeder, dilerse şefaate muhatap kılar. Zira şirk ve küfür dışındaki büyük günahları işleyenlerin mümin olduğuna dair nass bulunmaktadır.⁷⁶

SONUÇ

Osmanlı hanedan üyelerinden biri olarak önemli devlet görevlerini üstlenen Şehzade Korkud'u asıl farklılaştıran döneminin ilim adamlarından biri olmasıdır. XVI. asır dikkate alındığında özellikle Osmanlı'nın yönetim ve dinî hayatla ilgili ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Şehzade Korkud her iki sorunla da ilgilenmiş ve çözüme yönelik orijinal eserler vermiştir. Söz konusu eserlerde görüş ve eleştirilerini açık yürekli-

⁷³ Şehzade Korkud, *Şerhu elfâzi'l-küfr*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289, vr. 89b-95b.

⁷⁴ Buhârî, "Edeb", 6; Müslim, "İmân", 38; Tirmizî, "Tefsîr", 5; Dârimî, "Diyât", 9.

⁷⁵ Buhârî, "Vesâyâ", 23; Müslim, "İmân", 38; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 10.

⁷⁶ el-Bakara, 2/178; el-Hucurât 49/9.

likle ortaya koymuştur. Özellikle Osmanlı coğrafyasında kendi döneminde ileri gelen fakihliğinin yanında inanç sorunlarını da araştırmış, bu konuda çeşitli eserler vermiştir. Bu uğurda hemen bütün temel mezhepleri kendi kaynaklarından tetkik etmiş ve Hanefiliğin yaygın olduğu bir bölgede ve ailede yetişmiş olmasına rağmen kendi isteği ile Şafi mezhebini tercih etmiştir. Bununla da kalmamış bu mezhepte önemli eserler veren hatırı sayılır Şâfiî fakihler arasına girmiştir.

Şehzâde Korkud'u diğer hanedan üyelerinden ayıran önemli özelliği sadece ilim adamı olma kimliği değil aynı zamanda yanlış gördüğü uygulamaları eleştirmesi ve çözüm önerileri sunmasıdır. Bu dedesi Fatih bile olsa fark etmemiş ve gözünü budaktan esirgmeden eleştirmiştir. Söz konusu eleştirilerini sadece sözde değil eserlerine de taşımıştır. Özellikle fıkı ilgilendiren kardeş katli, cariye hukuku ve ganimet konularındaki Osmanlı uygulamalarını ciddi bir şekilde eleştirmiştir.

Bu makalenin konusu olan iman-küfür sınırı ve tanımları da Şehzade Korkud'un üzerinde önemle durduğu konular arasında yer almaktadır. Toplumsal ayrışmalara neden olabilecek iman ve küfür konularına çok büyük bir önem atfetmiştir. Bu konuda yazılan eserlerin çok dağınık ve yetersiz bulunduğunu ifade ederek kendi dönemine kadar yazılan temel ve sahih kaynaklardaki görüşleri toplayıp şerh etmiş ve her seviyeden okuyucunun anlayacağı şekilde izah etmiştir. Hemen her konuda soru ve cevap üslubu ile muhtemel sorunları ortaya koyup, geniş bir şekilde açıklama, tenkit ve uyarılarını ifade etmiştir. Bu bağlamda imanın tanımı, şartları veya rükunleri ile küfür ve çeşitlerini söz konusu etmiştir. Özellikle yabancı unsurlarca kurgulanmış tekfirci sözde dinî akımların kullandığı mürtekb-i kebirinin (büyük günah işleyenin) durumu, iman-amel ilişkisi, uygulamaların iman ile alakası konusunda başta Matürîdîlerden ve Eş'arîlerden oluşan Ehl-i Sünnet mezhep ve âlimlerinin görüşleri olmak üzere Mürcie, Mu'tezile, Harici ve Rafızî ekollerin görüşlerine kendi kaynaklarını esas almak suretiyle yer vermiştir. Günümüzde de İslâm coğrafyasında terör estiren geleneksel İslâm anlayışına aykırı tekfirci grupların araç olarak kullandığı iman-amel, şirk ve küfür kavramlarına açıklık getiren hacimli bir eseri kaleme almıştır.

KAYNAKÇA

Abdüllatif, Abdülaziz b. Muhammed b. Ali. *Nevâkızü'l-imân: el-kavliyye ve'l-ameliyye*. Riyad: Medarü'l-Vatan, 2012/1433.

Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-Müsned*. 6 cilt, Beyrut: ts.

Ak, Ahmet. "Ebu'l-Müin en-Nesefî'ye Göre İman-Amel İlişkisi", *Dinî Araştırmalar*. 8/24 (2006), 245-252.

Akkuş, Süleyman. "Balıkesir'li Bir Osmanlı Âlimi İmam Birgivî'nin

Elfâz-ı Küfür Değerlendirmeleri Üzerine Bir Zihniyet Çözümlemesi”, *Balıkesirli Bir İslâm Âlimi İmam Birgivi*. Ed. Mehmet Bayyigit v.dğr. Balıkesir: 2: 19-45. 2019.

Ali el-Kârî. *Şerhu'l-fikhi'l-ekber*. İstanbul: 1373.

Altun, Bekir. Selefilik-Vehhabilik ve Türkiye'deki Faaliyetleri, (Yüksel Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, 2015.

Âmidî, Seyfüddîn. *Ebkâru'l-Efkâr fi Usûli'd-Dîn*. (nşr. Ahmed Muhammed el-Mehdî). Kahire: 2002.

Asım Efendi. *Kâmûs Tercemesi*. İstanbul: 1305.

Aydın, Ömer. *Kur'ân-ı Kerim'de iman-amel ilişkisi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.

Aydınalp, Halil. “Kural Dışı Dinî Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (Nisan 2014), 1-36.

Aydınalp, Halil. “Reducing God’s Cosmic Supremacy into a Political Language: How Sovereignty is Misinterpreted within the Radical Perspective”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 4/8 (Temmuz-Aralık 2010).

Bâkîllânî, Kâdî Ebubekir Muhammed b. Tayyib. el-İnsâf. Nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî. Mısır: 1382/1928.

Bâkîllânî, Kâdî Ebubekir Muhammed b. Tayyib. *Kitabu't-Temhîd*. Nşr. J. Mc. Carthy S. J. Beyrut: 1957.

Beyzâî, Kemâluddîn Ahmed b. Hasan. *İşârâtü'l-merâm min ibârâti'l-İmâm*. Nşr. Yûsuf Abdürrezzâk. Mısır: 1367/1949.

Buhârî. Muhammed b. İsmail. *Es-Sahih*. Çağrı Yayınları. İstanbul 1981.

Büyükkara, Mehmet Ali. “Hariciliğin Modern Bir Görüntüsü Olarak Tekfircilik”. Ahmet Emin Dağ. Haz., *İç Tehdit ve Riskler Işığında İslâm Dünyasının Geleceği*, İstanbul: İNSAMER, 2016 içinde 13-46.

Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhul-mevâkıf*, İstanbul: 1321.

Cüveynî, İmâmu'l-harameyn Abdülmelik b. Abdillâh. *el-irşâd ile kavâtu'l-edille fi uşûli'l-i'tikâd*. Nşr. M. Yûsuf Musa ve Ali Abdülmün'im Abdülhamid Mısır: 1369/1950.

Çağrı, Mustafa. “Gazzâlî'nin İhyâ'sı ile Birgivi'nin Tarikat-ı Muhammediyyesi'nin Mukayesesi”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 13/3-4, (2000): 473-478.

Çelebi, Kâtip. *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl* (IRCICA 2010), 3/31.

Dalkılıç, Mehmet. “Eş'arî'ye Göre Mürcie Mezhebinin Görüşleri ve Mürcie Fırkalarının Ayrılık Noktaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 2004, 87-119.

Dalkılıç, Mehmet. “İslâm Mezhepleri Bağlamında Balıkesirli İslâm Âlimi İmam Birgivi'nin Ehl-i Sünnet Algısı ve Vehhabilik/Selefilikle Suçlan-

masının Günümüze Yansımaları”. *Balıkesirli Bir İslâm Âlimi İmam Birgivi*. Ed. Mehmet Bayyigit v.dğr. Balıkesir: 2, 45-76, 2019.

Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman. *es-Sünen*. Diyât, 9, II cild, Beyrut: ts.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eg’as. *es-Sünen*. Nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 cild, Beyrut: “Cihâd, 95; Sünnet, 15; Vasâyâ, 10.

Emecen, Feridun, “Şehzade Korkud”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26: 205-207.

Ebu’l-Hasen el-Eş’arî. *Makalatü’l-İslâmiyyin ve İhtilafu’l-Musallin*. Çev: Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç. Türkiye Yazmalar Kurumu Yayınları, 2019.

Furat, Ahmet Hamdi. “Osmanlı Hânedanında Şâfiî Bir Fakîh: Şehzade Korkud (Ganîmet Ahkâmıyla Alakalı “Kitabu Halli İşkâli’lefkâr Fî Hilli Emvâli’l-Küffâr” İsimli Eseri Bağlamında)”. *Ekev Akademi Dergisi* 14/44 (Yaz 2010) 193-212.

Furkan, Faruk. *İslâm Hukuku Açısından Tekfir: Şartları ve Ahkâmı*. Konya: 2010.

Gazzâlî, Ebu Hâmid, *Faysalu’t-Tefrika*. Nşr. Mustafa el-Kabbânî. Kahire: 1901.

Günaydın, Fatma Candan. *İman-amel ilişkisi bağlamında Kur’ân’da Kurtuluş Kavramı*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2004.

Harpûtî, Abdüllatif. *Tenkihu’l-keîâm fî akâidi ehli’l-İslâm ve tekmilesi*. İstanbul: 1330/1911.

İbn Hazm, Alî b. Ahmed. *el-Fasl fi’l-milel ve’l-ehvâi ve’n-nihal*. 5 Beyrut: 1395/1975.

İbn Hazm, Alî b. Ahmed. *el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm*. Nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. 1:8 Beyrut: 1403/1983.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. Nşr. M. Fuâd Abdüübâkî. Mısır: 1373/1954, Mukaddime 9; Fiten 1.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü’l-arab*. Beyrut: ts.

İbn Teymiyye, Şeyhülislâm Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmûatü’r-resâili’l-kübrâ*. Beyrut: 1392/1972.

İbn Teymiyye, Şeyhülislâm Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmûu’l-fetâvâ*, Riyâd: 1381-1386.

Kılavuz, Ahmet Saim. *Anahatlarıyla İslâm akaidi ve Kelâm’a Giriş*. Ensar Yayınları, İstanbul: 2006.

Kılavuz, A. Saim. *İman-Küfür Sınırı*. İstanbul: 1982.

Kılavuz, A. Saim. *İman Küfür Sınırı-Tekfir Meselesi*. İstanbul: 1984.

Kılıç, Filiz. “Osmanlı Hanedanından Bir Şair: Şehzade Korkut”. *bilig-2/ Yaz’96*, 203-219.

Korkud, Şehzade. *Şerhu elfâzi’l-küfr*. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289.

Köksal, Asım Cüneyd. “Osmanlı’da Âlim Bir Şehzade: Korkud”, *Beyaztarih*, www.beyaztarih.com (Erişim: 04.10.2019).

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Kitabu't-Tevhîd*, Beyrut: 1970.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Sahih*, 5 cild. Nşr. M. Fuâd Abdülbâkî, Mısır, 1374-1375/1955-1956, İmân, 1, 8, 24, 38, 40, 41, 60, 82, 84.

Nesâî, Ebû Abdîrrâhmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 8 cild, Mısır," 1383/1964, İmân, 18.

Nesefî, Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed. *Tabsiratu'l-Edille fî Usûli'd-Din*. Nşr. Claude Seleme. Dimeşk: 1990.

Önal, Recep. "İmam Birgivi'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/4 (2018): 2404-2437.

Özsoy, Seda. "Osmanlı Devleti'nin Yeniliklere Yaklaşımı Üzerine Bir Deneme: Birgivi Ve Bid'at". *Dört Öge*, 3 (2013): 103-115.

Parladır, Halil Saim. "Halk Dinî Ortodoksi ile Karşılaştığında: İmam Birgivi Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (2014): 65-86.

Sinanoğlu, Mustafa. "Şirk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39: 193-198.

Sülün, Murat. *Kur'an-ı Kerim Açısından İman Amel İlişkisi*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2000.

Şehristânî, Muhammed b, Abdilkerîm. *el-Milel ve'n-nihal*. II cild, Nşr. M. Seyyid Geylânî. Beyrut: 1395/1975.

Şehristânî, Muhammed b, Abdilkerîm. *Nihâyetü'l-ikdâm fî ilmi'l-keâm*. Nşr. Alfred Guillaume, Bağdat, ts.

Tirmizî, Muhammed b. İsmâ b. Sevre. *es-Sünen*. 5 cild, Kahire, 1381/1962, Birr, 61; İmân, 4, 11, 18; Tefsir, 5.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "II. Bâyezid'in Oğullarından Sultan Korkud", *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler* (Seçme Makaleler 2) içerisinde, 157-214.